

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN LITERARNO TEORIJU
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

LIDIJA REZONIČNIK

**Podoba Slovencev in Slovenije v literarnem ustvarjanju
kočevskih Nemcev: primer zgodovinskega romana in
avtobiografske pripovedi**

Diplomsko delo

Mentorja:
red. prof. dr. Tone Smolej,
red. prof. dr. Mateja Pezdirc Bartol

Dvopredmetni univerzitetni študijski
program prve stopnje Primerjalna
književnost in literarna teorija;
Dvopredmetni univerzitetni študijski
program prve stopnje Slovenistika

Ljubljana, 2019

Izvleček

Podoba Slovencev in Slovenije v literarnem ustvarjanju kočevskih Nemcev: primer zgodovinskega romana in avtobiografske pripovedi

Kočevski Nemci so na območju Kočevske živeli od priselitve v 14. stoletju do druge svetovne vojne (1941/1942). Sobivanje s slovensko skupnostjo je ena izmed tem njihovega literarnega ustvarjanja, ki je glavni predmet diplomske naloge. Raziskava se osredotoča na dve izbrani deli kočevskih avtorjev: zgodovinski roman Karla Roma *Rebellion in der Gottschee* (1938) in avtobiografsko pripoved *Zvonovi so umolknili* (2010) Johna Tschinkla. Na podlagi imagologije analizira literarni prikaz podobe Slovencev in Slovenije v obeh delih in ugotavlja, da so zgodovinske okoliščine in zunajliterarni namen dela vplivali na prikazano podobo. Medtem ko roman *Rebellion in der Gottschee* vzpostavlja stereotip neodločnega in podrejenega Slovence, v odnosu med tujim (slovensko) in lastnim (kočevsko) pa je v njem po kategorijah Daniela-Henrija Pageauxa mogoče prepoznati fobijo, gre v avtobiografski pripovedi *Zvonovi so umolknili* za poskus objektivnega prikaza zgodovinskih dogodkov tako s slovenskega kot z nemškega gledišča in imagološko kategorijo filije.

Ključne besede: kočevski Nemci, imagologija, podoba Slovencev in Slovenije, *Rebellion in der Gottschee*, *Zvonovi so umolknili*

Abstract

The Image of Slovenes and Slovenia in the Literary Works of Gottschee Germans: i.e. Historical Novel and Autobiographical Narration

The Gottschee Germans lived in the Gottschee region since their colonisation in the 14th century until the 2nd World War (1941/1942). Coexistence with the Slovenian community is one of the main topics of their literary works and the main subject of the thesis. The research focuses on two selected literary works written by Gottschee authors: i.e. the historical novel *Rebellion in der Gottschee* (1938) by Karl Rom and the autobiography *Zvonovi so umolknili* (*The Bells Ring No More*) (2010) by John Tschinkel. Based on imagology, the thesis analyses the literary depiction of Slovenia and Slovenes in both works and establishes that historical circumstances and the non-literary purpose of the work influenced the depicted portrayal. On the one hand, the novel *Rebellion in der Gottschee* portrays a stereotypically indecisive Slovenian in a subordinated position, while, according to the Daniel-Henri Pageaux's classification of different approaches, phobic relationship towards Slovenian culture can be identified in its relation between the Other (Slovenian) and one's own (Gottscheerisch), while the main goal of the autobiography *Zvonovi so umolknili* (*The Bells Ring No More*) is to show historical events objectively from both Slovenian and German point of view and in terms of imagological classification of philia.

Key words: Gottschee Germans, imagology, image of Slovenes and Slovenia, *Rebellion in der Gottschee*, *Zvonovi so umolknili*/*The Bells Ring No More*

Kazalo

1	Uvod	4
2	Kočevski Nemci: nekoč in danes	5
3	Imagološka analiza izbranih del	7
3.1	Metodološki aparat	7
3.2	Zgodovinski roman: <i>Rebellion in der Gottschee</i>	9
3.2.1	Podoba Slovencev in Slovenije v romanu <i>Rebellion in der Gottschee</i>	13
3.3	Spomini na izgubljeno domovino: <i>Zvonovi so umolknili</i>	16
3.3.1	Podoba Slovencev in Slovenije v avtobiografiji <i>Zvonovi so umolknili</i>	18
4	Zaključek	21
5	Povzetek	24
6	Viri in literatura	27

1 Uvod

Pokrajina Kočevska na jugovzhodnem delu Slovenije je poleg naravnih in kulturnih znamenitosti prepoznavna po zgodovini, ki jo zaznamuje sobivanje slovensko in nemško govorečega prebivalstva, slednje je bilo na to območje priseljeno v 14. stoletju. Kočevski Nemci so na Kočevskem živeli vse do druge svetovne vojne, ko so bili leta 1941/1942 večinoma preseljeni na Spodnjo Štajersko, po vojni pa so kot begunci prebežali v Avstrijo. Njihovi potomci danes živijo po svetu in se na različne načine spominjajo svoje domovine oziroma domovine prednikov. Eden izmed načinov ohranjanja spomina je književno ustvarjanje, ki se mu posveča pričujoča diplomska naloga. Na podlagi dveh izbranih literarnih del – zgodovinskega romana, ki je izšel pred drugo svetovno vojno in avtobiografske pripovedi, ki je izšla v začetku 21. stoletja – je v nalogi analizirana podoba Slovenije in Slovencev.

Uvodoma je podan kratek zgodovinski oris priselitve nemškega prebivalstva na območje Kočevske, sobivanja s Slovenci, odselitve med drugo svetovno vojno in življenja v diaspori. Osrednji del se osredotoča na književno ustvarjanje kočevskih Nemcev, in sicer na zgodovinski roman *Rebellion in der Gottschee* (Upor na Kočevskem, izdan 1938) Karla Roma in na avtobiografsko pripoved *Zvonovi so umolknili* Johna Tschinkla (izdana 2010). Deli sta najprej splošno opredeljeni (avtor, čas in okoliščine nastanka, vsebina, dosegljive literarnovedne ali zgodovinske študije), nato sledi imagološka analiza, ki se osredotoča na podobo Slovencev in Slovenije. Pri tem je podoba opazovanega slovenskega prebivalstva vseskozi sopostavljena s podobo opazujočega, kočevskega prebivalstva, torej tistega, ki tvori podobo Slovencev. V zaključku sta primerjani obe literarni predstavitvi podobe Slovencev. Na podlagi Pageauxovih kategorij odnosov do tujega in lastnega je povzet prikazani odnos Kočevsčev do slovenskih sosedov in obravnavana postavljena hipoteza, da se bo podoba Slovencev v obeh delih razlikovala. Prav tako je pretresena teza, da so vzrok za različno podobo čas in kraj nastanka preučevanega književnega dela (predvojni čas z izrazitimi nacionalističnimi gibanji v nasprotju s koncem 20. oziroma 21. stoletjem), avtorjev izvor (avtor Kočevsčev in avtor iz kočevsko-slovenske družine) in namen dela (krepitev narodne samozavesti v nasprotju z željo objektivnega prikaza preteklih dogodkov), ter teza, da sta imela čas nastanka in (zunajliterarni) namen dela vlogo oziroma vpliv na izbiro literarnega žanra (zgodovinski roman v nasprotju z avtobiografskim diskurzom, ki vsebuje inserte zgodovinskih dejstev iz strokovne literature).

2 Kočevski Nemci: nekoč in danes

Nemško govoreče prebivalstvo je bilo na območju današnje Slovenije prisotno že od visokega srednjega veka. Konec 10. stoletja so bili nemški¹ prebivalci naseljeni predvsem na območja mest in trgov, na primer v Maribor, Celje in na Ptuj. Po 13. stoletju je sledila t. i. rovtarska kolonizacija, v okviru katere so zemljiški gospodje nemško govoreče kmečko prebivalstvo iz Tirolske naselili na severozahodni del (Selška dolina) in v 14. stoletju iz vzhodne Tirolske in avstrijske Koroške na jugovzhodni del današnje Slovenije (Kočevska). Tretja nemško govoreča skupina, ki je živela na severovzhodnem območju današnje Slovenije (Apaško polje in štiri prekmurske vasi: Fikšinci, Kramarovci, Ocinje in Serdice; prim. Ferenc T., *Nemci* 156), so t. i. apaški Nemci, ki so bili po razpadu Avstro-Ogrske in sklenitvi sanžermenske pogodbe leta 1919 odrezani od nekdanjega nemškega ozemlja (Ferenc M., *Kočevska* 13–16; Moric, *Slovenski* 88).

Kočevska pokrajina je bila zaradi odročnosti ter kraškega kamnitega in gozdnatega terena v srednjem veku sicer redko naseljena, vendar so kljub neugodnim razmeram slovenski (slovanski) prebivalci že v 13. stoletju, še pred prihodom nemških kolonistov, poseljevali posamezne predele. Koroška plemiška rodbina grofov Ortenburžanov, ki je imela v lasti posestva na jugu tedanje Kranjske,² je nato v 14. stoletju na območje Kočevske začela naseljevati kmete z vzhodne Tirolske in (današnje) avstrijske Koroške, in sicer iz gospodarskih razlogov, da bi bila zemlja bolje obdelana, s čimer bi si povečali dohodke. Priseljenci so krčili gozdove in pridobivali nove obdelovalne površine, poseljevali že obstoječa naselja in ustanavljali nova, središče Kočevske pa je postalo mesto Kočevje. Območje nemške poselitve je na Kočevskem tako obsegalo približno 800 kvadratnih kilometrov. Nemško in slovensko prebivalstvo na tem območju ni živelo ločeno, temveč je sobivalo vse do pojava nacizma in preselitve kočevskih Nemcev v letih 1941/1942, sprva na območje Spodnje Štajerske, kasneje pa v Avstrijo, Nemčijo, ZDA in Kanado (Ferenc M., *Kočevska* 19–196; Moric, *Nesnovna* 103–104). Po drugi svetovni vojni je na območju nekdanje nemške poselitve na Kočevskem ostala le peščica kočevskih Nemcev, glede na popise prebivalstva naj bi leta 1953 na tem območju prebivalo okrog 120 prebivalcev nemške/avstrijske narodnosti oziroma oseb z nemškim

¹ Izraze slovenski/nemški prebivalci ali Slovenci/Nemci v besedilu razumemo v najširšem smislu, označujejo slovensko/slovansko in nemško govoreče prebivalstvo in niso uporabljeni v nacionalističnem pomenu, ki bi se izrecno nanašal na katero izmed držav (Slovenijo ali Nemčijo) ali političnih ureditev, saj so se te v času sobivanja Slovencev in Nemcev in po drugi svetovni vojni spreminjale.

² Kranjska (Krain/Carniola) je zgodovinsko ime za upravno-politično enoto, ki je v času Habsburške vladavine obsegala večji del današnjega območja Slovenije (Dolinar, Knop 536).

maternim jezikom, leta 1991 pa le še manj kot 20 posameznikov (Ferenc M., *Kočevska* 292, 293).

Dandanes nekdanji nemški prebivalci Kočevske živijo po svetu v t. i. diasporah; termin označuje narodnostno skupnost, ki živi na ozemlju druge narodnosti, je doživela prisilno ali prostovoljno odselitev z izvirnega ozemlja, bistven element njene identitete pa je spomin na »izgubljeno domovino« in posledično dolgotrajno ohranjanje lastne identitete (prim. Moric, *Domovina* 83). Spomin na nekdanjo domovino Kočevarji in njihovi potomci ohranjajo na različne načine, pogosto v okviru društev ali kočevarskih klubov; s poskusi ohranjanja ali zapisovanja kočevskega narečja, oblačenjem v kočevarsko narodno nošo (ob praznikih in slovesnostih), skupnimi praznovanji krščanskih praznikov (zlasti v Avstriji), s pesmijo, glasbo in plesom (pevski zbori, plesne skupine), kulinariko (pripravljanje jedi po tradicionalnih receptih, izdajanje kuharskih knjig) in novimi tradicijami, kot je vsakoletno srečevanje na kočevarskem pikniku, izbiranje miss Kočevarjev (v ZDA oz. Kanadi) itd. (Moric, *Nesnovna* 107–116). Na spletnih straneh, ki jih moderirajo društva ali nekdanji in sedanji prebivalci Kočevske, ponujajo informacije o zgodovini, kulturi in tradicijah kočevskih Nemcev. Novice pa objavljajo tudi v tiskanih časopisih, namenjenih Kočevarjem in njihovim potomcem, na primer v časopisih *Gottscheer Zeitung* (Celovec), *Gottscheer Gedenkstätte* (Gradec) in *The Gottschee Tree* (ZDA).

Spomini kočevskih Nemcev na nekdanjo domovino so zapisani tudi v obliki (pol)literarnih besedil. Ta so objavljena bodisi v časopisih (zlasti krajša proza oz. spomini in poezija;³ v posameznih primerih je, vzporedno z nemškim, besedilo objavljeno tudi v kočevarskem narečju), nekateri posamezniki zapisane spomine natisnejo sami in jih predstavijo zgolj v intimnem okolju družine (otrokom in vnukom), da bi se ta seznanila z družinsko preteklostjo oziroma izvorom.⁴ Nekatera dela, kot sta v pričujoči nalogi obravnavana *Rebellion*

³ Na primer: pesem Amalije Erker, *Domovina globoko v srcu*: Domovina globoko v srcu je vodilo naše, / ki nas, Kočevarje, povezuje za vse večne čase. / Vera očetov, materina beseda / sta našega malega naroda skali trdni, / naj večno živi! // K Tebi, izgubljena Domovina, želijo naši pozdravi poletet, / zibelki naših prednikov že skoraj 700 let. / Marsikje še vedno odmeva / naša pesem in naša beseda: / domovina globoko v srcu vedno in za zmeraj. (prevedla L. R.).

Heimat tief im Herzen: Heimat tief im Herzen, unser Leitspruch ist, / der ja uns Gottscheer eng zusammenschließt. / Väterglaube, Mutterwort, / uns'res Völkleins starker Hort, / ewig lebe fort! // Dich verlor'ne Heimat, grüßen wir fürwahr, / uns'rer Ahnen Wiege bald 700 Jahr / Auch nun klingt in manchem Ort / unser Lied und unser Wort: / Heimat tief im Herzen immerfort.

Objavljeno v: *Gottscheer Gedenkstätte* 49.4 (2012): 1. Splet.

⁴ Na primer: Joe Eppich. *My Journey. From Gottschee to Canada*. Kitchener, 2012. Avtor je knjižico pripravil v nekaj kopiranih in spiralno vezanih izvodih, da bi svojo življenjsko zgodbo posredoval otrokom in vnukom ter jih seznanil s svojo nekdanjo domovino na Kočevskem (osebni pogovori med obiskom kočevarskih skupnosti v ZDA in Kanadi, junij 2015).

in der Gottschee Karla Roma in *Zvonovi so umolknili* Johna Tschinkla, pa so bila objavljena tudi v knjižni obliki.

3 Imagološka analiza izbranih del

V nadaljevanju bo najprej predstavljena metoda imagologije, ki je uporabljena kot glavno orodje za analizo, nato sledi imagološka analiza podobe Slovencev in Slovenije v romanu *Rebellion in der Gottschee* in avtobiografski pripovedi *Zvonovi so umolknili*. Deli sta bili izbrani na podlagi kriterijev: 1) knjižna objava,⁵ 2) tema, ki je vezana na življenje Kočevarjev na Kočevskem in 3) med literarnimi osebami so tudi slovenski liki. Da bi lahko obravnavali prikaz podobe Slovencev v različnih zgodovinskih obdobjih in družbeno-političnih okoliščinah, je bilo izbrano eno delo, ki je nastalo pred drugo svetovno vojno in eno, ki je bilo izdano v 21. stoletju (nastajalo pa je gotovo že prej, v drugi polovici 20. stoletja). Jezik, v katerem je delo napisano, ni bil odločilen kriterij.

3.1 Metodološki aparat

Imagologija je interdisciplinarno zasnovana panoga primerjalne književnosti, ki se osredotoča na podobe tujega in podobe lastnega oz. na podobe tujih kultur in podobe lastne kulture v književnosti. Intenzivnejše raziskave podob narodov v književnosti so se pojavile v prvi polovici 20. stoletja, ko je bila nacionalnost pojmovana kot tema, študije pa so beležile predvsem omembe izbranega naroda (npr. Francozi v angleški književnosti). Pravi nastanek imagologije kot metode kritične študije narodnih karakterizacij je umeščen v čas po drugi svetovni vojni z razvojem francoske imagološke šole. Konec štiridesetih let jo je zasnoval Jean-Marie Carré, nadaljeval in uveljavil pa njegov učenec Marius-François Guyard s študijami nacionalnosti v literarnem diskurzu. Nato se je imagologija v petdesetih letih soočila z ostro kritiko komparativista Reneja Welleka, ki jo je označil kot »literarno sociologijo«, bližjo etnološkim in antropološkim študijam ter študijam (duhovne) zgodovine kot pa književnosti. V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja so bile imagološke študije, razen v okviru aachenske šole z osrednjim imagologom Hugom von Dysernickom, manj pogoste. Ponovni

⁵ Ker je knjižnih objav s tovrstno tematiko malo, je že prvi kriterij izbiro zelo zožil.

razcvet je sledil v osemdesetih letih na pariški Sorboni (Université Sorbonne Nouvelle), pod vodstvom Daniela-Henrija Pageauxa. Imagologija se je v svojem razvoju oddaljila od zgolj beleženja omemb preučevanega naroda, nizanja navedkov, parafraziranja ter obravnavanja književnosti kot zgodovinskega dokumenta, pa tudi nacionalne subjektivnosti (nacionalizmi). Ob upoštevanju dejstva o fikcijskosti književnosti sodobna imagologija kritično preučuje diskurz nacionalnosti in narodne stereotipe v književnosti in se pri tem v luči interdisciplinarnosti pri preučevanju podob tujega in podob lastnega povezuje z drugimi humanističnimi metodami. (Leerssen 17–32 in Smolej 9, 10).⁶

Podoba kot osrednja kategorija preučevanja je v imagološkem smislu opredeljena kot izraz, razmišljanje, videnje oz. občutenje bodisi sebe, svojega naroda in kulturne realnosti, bodisi tujega, torej drugega naroda in tuje kulturne realnosti. Za nastanek tovrstne podobe je potreben stik Jaza z Drugim, pri čemer stik ni nujno fizičen, ampak se podobe ustvarjajo tudi na podlagi pripovedovanj, govoric, zgodovinskih dejstev itd., podoba o Drugem (o tuji kulturi) pa vedno izraža tudi nekatera dejstva o Jazu (o izhodiščni kulturi). Če so podobe enostranske, povzemajoče in posplošujoče, se razvijejo stereotipi. Pageaux (*Uvod* 13) stereotipe razloži kot »povzetek, simbolično okrajšavo neke kulture«. Ko govorimo o stereotipih, vezanih na narode, so to etnični stereotipi, »poenostavljene predstave o tipičnih predstavnikih teh narodov« (Svetina 30). Posplošujoče predstave, ki jih nek narod izoblikuje o drugem narodu, imagologija imenuje heterostereotipi, predstave o lastnem narodu oziroma enostranska samopodoba pa tvori avtostereotipe. (Pageaux, *Uvod* 9–14). Imagologija se osredotoča zlasti na »stereotipne podobe posameznega naroda v določeni književnosti, jih kronološko razvršča in jih skuša razložiti, hkrati pa jih primerja s stereotipnimi podobami drugih narodov v isti literaturi« (Smolej 27).

Imagološka analiza se po Pageauxu (*Uvod* 14–19 in *Imagološke* 30–41) osredotoča na tri sestavine podobe: besedo, podobo ali hierarhizirano razmerje in scenarij. Vstopna, leksikalna analiza se posveti pregledu besed, skupin besed, leksikalnih mrež in semantičnih polj. Besede, ki pripovedovalcu služijo za opis izbranega naroda, lahko izhajajo iz lastne, torej opazujoče dežele ali pa iz opazovane dežele (te so lahko tako specifične, da so neprevedljive in jih opazujoči uporabi v originalu). Tvorijo pojmovni in čustveni svet, njihov izbor, način in pogostost uporabe (ponavljanja) pa kažejo na odnos do tujega in lastnega. Leksikalni analizi sledi strukturalna analiza, ki se osredotoča na prikazani prostor in čas, izbiro oseb, nasprotja in vzporednice med prikazanimi liki, in na prikaz kulture drugega (ali lastnega) v antropološkem smislu (umetnost, religija, tradicije itd.). V tretjem koraku imagologija rezultate leksikalne in

⁶ Gl. tudi: Dukić: *Predgovor. O imagologiji* (5–22).

strukturalne analize sooči z zgodovinskimi dejstvi, izvenliterarnimi dejavniki nastanka, obstoja in recepcije dela, pri čemer se interdisciplinarno povezuje z zgodovino, sociologijo in socialno psihologijo (Smolej 21, 22), pa tudi z drugimi panogami. Pri povzemanju rezultatov imagološke analize je odnose do tujega in lastnega po Pageauxu (*Uvod* 19, 20 in *Imagološke* 41–46) mogoče posplošiti v štiri skupine: 1) manija (večvrednost tuje, omalovaževanje lastne kulture), 2) fobija (manjvrednost tuje v razmerju do izvorne kulture), 3) filija (poznavanje, vzajemno izmenjavanje in enakopravni dialog kultur) in 4) unifikacija (dialog s podobnimi, bratskimi narodi, povezovanje in težnja k obnovi skupnih enot z namenom z namenom lažjega zoperstavljanja tujemu, kar spet vodi v fobije).

Pri preučevanju podob komparativist upošteva dejstvo, da književna dela predstavljajo fiksijske ali delno fiksijske (avtobiografski diskurz) svetove, ki sicer temeljijo na izvenliterarnih dejstvih, vendar prikazane podobe niso nujno realne, resnične, univerzalne ali splošno uveljavljene.

3.2 Zgodovinski roman: *Rebellion in der Gottschee*

Roman *Rebellion in der Gottschee* (Upor na Kočevskem) se posveča zgodovinski tematiki kmečkega upora na začetku 16. stoletja in v središče pripovedi postavlja Kočevsko in kočevske Nemce. Delo je napisal Karl Rom, kočevski Nmec, ki je bil leta 1902 rojen v Nemški Loki (Unterdeutschau) na Kočevskem. Po šolanju v Ljubljani se je leta 1920 preselil v Gradec, kjer je dokončal študij medicine, nato pa kot zdravnik deloval najprej na avstrijskem Koroškem in kasneje na Dunaju. S somišljeniki je ustanovil Socialistično združenje zdravnikov Avstrije (*Sozialistische Ärztevereinigung Österreichs*) in bil tudi prvi predsednik tega združenja (1945–1950) (Neugebauer, Schwarz 220). Viri Karla Roma omenjajo predvsem v zdravniški funkciji, kot pisatelj pa je omenjen redkeje. Glede na dostopne podatke (npr. Österreichische Nationalbibliothek) je Karl Rom avtor nekaterih člankov z medicinsko tematiko, na področju literarne ustvarjalnosti pa je pod njegovim avtorstvom zabeležen zgolj obravnavani roman, ki je pri dunajski založbi Amalthea Verlag izšel leta 1938, in sicer v zbirki »književnost tujih državljanov nemške narodnosti« (*auslanddeutsches Schrifttum*).

Literarni leksikon o nemški zgodovini v nemški prozi (*Deutsche Geschichte in deutscher Erzählung*) Romov roman uvršča med dela, ki tematizirajo kmečke upore in ga glede na kronotop geografsko umešča na avstrijsko področje (Koroška, Štajerska, Tirolska) (Luther

118). Pri projektu o nemškem zgodovinskem romanu (*Projekt Historischer Roman*⁷) so Romov roman opredelili s ključnimi besedami: kmečki upor 1515, Friedrichstein, Kočevska, začetek 16. stoletja, Kranjska, Avstrija, Štajerska. Literarnovednih razprav z nemškega govornega področja, ki bi obravnavale roman *Rebellion in der Gottschee*, ni zaslediti. Tudi v slovenskem prostoru je Karl Rom oz. njegovo literarno delo redko omenjeno. Slovenske knjižnice hranijo samo tri izvode romana, ki je omenjen ali obravnavan v nekaterih razpravah slovenskih avtorjev: Hladnik, 2009 – o slovenskem zgodovinskem romanu; Kordiš, Petrovič, Jerbič Perko, 2015 – v razstavnem katalogu o slovenskem kmečkem uporu 1515; Moric, 2017 – v katalogu o razstavi o prebivalcih Kočevske; Petrovič, 2018⁸ – referat *Selbstdarstellung der Gottscheer in Karl Rom's historischen Roman »Rebellion in der Gottschee«* na simpoziju Nemške jezikovne manjšine v vzhodnoevropskih regijah.⁹ V omenjeni strokovni literaturi (Kordiš, Petrovič, Jerbič Perko 27) je delo *Rebellion in der Gottschee* opredeljeno kot prvi kočevski zgodovinski roman, medtem kot ga nemški prispevki označujejo kot »pisateljski spomenik eksistenčnemu boju Nemcev v kočevski deželi«.¹⁰

Roman je napisan v nemščini in v gotici, od konca 12. do 15. stoletja prevladujoči pisavi v srednji in zahodni Evropi, na nemškogovorečih območjih pa se je uporabljala do štiridesetih let 20. stoletja (Janko, Otorepec 317–318). Delo ni imelo ponatisa, prav tako roman ni bil preveden v slovenščino oziroma v druge jezike. Po zunanji zgradbi je roman *Rebellion in der Gottschee* razdeljen na predgovor, ki mu sledi osem poglavij, na koncu pa je navedenih nekaj pojasnil, vključno s slovarčkom kočevarskih besed.¹¹ V predgovoru (Rom 7–12) pripovedovalec citira odlomek iz Valvasorjeve *Slave vojvodine Kranjske*, ki orisuje, kako so Ortenburški grofje naselili 300 ljudi z območja današnje Avstrije na Kočevsko, v pokrajino, ki je bila do njihove naselitve v 14. stoletju poraščena s pragozdom in so jo šele nemški priseljenci očistili in začeli na njej kmetovati. Po izumrtju Ortenburških grofov so to območje prevzeli

⁷ *Projekt historischer Roman* je pod vodstvom Günterja Mühlbergerja in Kurta Habitzela potekal na Oddelku za germanistiko Univerze v Innsbrucku, zaključen je bil leta 1997. V okviru projekta je med drugimi nastala spletna podatkovna zbirka, ki obsega podatke o nemških zgodovinskih romanih, ključne besede, podatke o knjižnicah, kjer je roman dosegljiv in morebitnih sekundarnih virih o romanu.

⁸ Gl. Mednarodni simpozij »Deutsche Sprachminderheiten im östlichen Europa«, 21.–23. 6. 2018, Ljubljana, Maribor, Kočevje. <<https://germanistika.si/sl/dogodek/1152-21-23-6-2018-mednarodni-simpozij-deutsche-sprachminderheiten-im-oestlichen-europa>>. (10. 5. 2019.)

⁹ Avtorica diplomske naloge je roman obravnavala v članku: »The image of Slovenes and Gottschee Germans in the historical novel *Rebellion in der Gottschee*«. *Colloquia Humanistica* 7 (2018): 98–113.

¹⁰ Roman »in dem er [Karl Rom] dem Existenzkampf der Deutschen des Gottscheer Landes ein schriftstellerisches Denkmal setzte« (Neugebauer, Schwarz 220).

¹¹ Nemško prebivalstvo na Kočevskem (razen v mestu Kočevje, kjer so večinoma govorili nemško) se je sporazumevalo v kočevarsčini (Götscheabarisch), tj. posebnem kočevarskem dialektu, ki vsebuje številne elemente srednjeveških govorov vzhodne Tirolske in Koroške, od koder so se kočevski Nemci priselili, in nekatere elemente slovanskih jezikov (Prim. Moric, *Slovenski* 107).

Celjski grofje, v 15. stoletju pa je Kočevska ponovno prešla pod Habsburško oblast, začeli so se uničujoči turški vpadi, ki so pustošili deželo. Poleg tega so kmete prizadevale suše in posledično slabe letine, obremenjeni so bili z visokimi dajatvami, zato pripovedovalec ugotavlja, da ni nič čudnega, da so se leta 1515 združili v upor proti izkoriščevalskemu plemstvu. Kljub težkemu življenju in čedalje številčnejšemu odseljivanju, zlasti intelektualcev, so kočevski kmetje ostali v svoji domovini, pripovedovalec navaja, da jih je v času nastanka romana na Kočevskem živelo okrog 15.000 in so vse od naselitve v 14. stoletju predstavljali »majhen nemški drobec sredi slovanskega morja«. ¹² V zaključnih pojasnilih avtor navaja, da je narečje kočevskih Nemcev »prvobitno in polno arhaičnih fraz«, ¹³ pojasnjuje nekatera krajevna in hišna imena ter navaja posebne in pogoste kočevarske besede, na primer *ammo* (mama), *atte* (oče).

Romaneska pripoved temelji na zgodovinskem dogodku, kmečkem uporu, ki se je odvijal leta 1515 na današnjem slovenskem narodnostnem ozemlju, na območju, ki je v 16. stoletju spadalo pod Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti oziroma Nemško cesarstvo, ki so mu vladali izvoljeni cesarji iz habsburške dinastije. Večinsko kmečko prebivalstvo (okoli leta 1500 naj bi na tem območju živelo 90 % kmetov) se je soočalo s številnimi težavami kot so suše, slabe letine, vojne, turški vpadi, potresi, epidemije. Poleg tega so jim zemljiški gospodje postopoma zviševali dajatve in s tem kršili t. i. *staro pravdo* ¹⁴ oziroma predpisano višino dajatev. Kmetje so se zato začeli povezovati v kmečke zveze (*Bauernbund*) in se prvič združili leta 1478 v upor na Koroškem, temu pa so sledili še štirje večji (1515, 1573, 1635 in 1713) ter približno 200 lokalnih kmečkih uporov. Slovenski kmečki upor leta 1515 med upori zavzema posebno mesto, saj je bil največji po obsegu (zajel je skoraj celotno slovensko narodnostno ozemlje), trajanju (pet mesecev) in številu upornikov (na višku upora je sodelovalo 80.000 podložnikov). Upor se je začel na Kočevskem, kjer je imel deželnoknežje posestvo v zastavi grof Jurij Thurn, ki je s pomočjo oskrbnika Gregorja Stržena nenehno zviševal kmečke dajatve in se pri tem ni oziral na revščino podložnikov. Kmetje so se zoper njega povezali v kmečko zvezo in grofa ter njegovega oskrbnika konec februarja ali v začetku marca 1515 ubili ter nato nadaljevali boj zoper plemstvo. Upor se je s Kočevskega hitro razširil in do začetka

¹² »einen kleinen deutschen Volkssplitter mitten im slawischem Meere« (Rom 7).

¹³ »kernig und voll altertümlicher Wendungen« (Rom 320).

¹⁴ Izraz *stara pravda* je označeval zapisano višino obveznosti in dolžnosti podložnikov do zemljiških gospodov, ki je veljala vse do konca srednjega veka, ko so zemljiški gospodje oziroma graščaki, ki so imeli v zastavi posamezna deželnoknežja gospostva, začeli uvajati nove dajatve (na področju današnje Slovenije zlasti v drugi polovici 15. stoletja) in izredne davke. Izraz »pravda« je torej v tedanjem slovenskem jeziku pomenil ne le »pravico« nasploh, temveč je označeval tudi »redno poglavitno podložniško dajatev zemljiškemu gospodu«, »stare dajatve«, ki so bile po kmečkem in sploh srednjeveškem gledanju pravica, ki ne more zastarati, se ne sme spreminjati, saj izvira od boga in je zato višja od državne oblasti (Grafenauer 82).

junija 1515 so kmetje zavzeli številne gradove današnjega slovenskega narodnostnega območja in širše, s katerih so pregnali plemstvo. Temu je v bran stopil cesar Maksimilijan I., angažiral vojsko pod vodstvom Jurija Herbersteina, ki je do avgusta 1515 zatrla upor in upornike kaznovala z obešanjem, obglavljanjem ali natikanjem na kol. Plemiška vojska je vasi izropala in požgala, podložnikom pa so bili naloženi še večji davki ter dodatna, t. i. puntarska dajatev, ki naj bi nadomestila škodo, ki jo je plemstvo utrpelo med uporom. (Kordiš, Petrovič, Jerbič Perko 3–29; Grafenauer 35–120.)

Pripoved v romanu precej zvesto sledi zgodovinskim dogodkom, ki jih umešča v realni kronotop (leto 1515, dogajalni prostor so vasi na Kočevskem in mesti Kočevje in Ljubljana), pri čemer so glavni akterji fiktivne literarne osebe, pojavijo pa se tudi realne zgodovinske osebe. Vodja upora, Kočevjar Hans Jonke iz Mozlja (Mösel) skupaj z Jörgom Urbanom iz Slovenske vasi (Windischdorf) in Mathejem Königom iz Starega Loga (Altlag) zbere kmete, ki v začetku leta 1515 napadejo grad Friedrichstein, kjer ubijejo grofa Jörga von Thurna, njegovega sina ter oskrbnika Johannesa Stersena. Puntarji prevzamejo samoupravo na Kočevskem, upor se razširi po celotni Kranjski, vse dokler ni konec poletja 1515 zatrt, uporniki pa kaznovani.

Glede na tematiko Luther (1943), Mühlberger in Habitzel (2003), Hladnik (2009) idr. roman *Rebellion in der Gottschee* umeščajo v žanr zgodovinskega romana, začetke katerega literarna veda večinoma umešča v romantiko (Walter Scott in njegov roman *Waverley*, 1814). »Tehnični« kriteriji, ki so jih pri uvrščanju v žanr zgodovinskega romana upoštevali pri projektu o nemškem zgodovinskem romanu se nanašajo na dolžino besedila (najmanj 150 strani) in čas dogajanja, ki naj bi se odvijal v obdobju, bistveno oddaljenem od rojstva avtorja (Mühlberger, Habitzel 219). V zgodovinskem romanu v središču dogajanja ni nujno posamezni junak, temveč zgodovinska realnost, prepoznavno zgodovinsko obdobje, ki ga pripovedovalec rekonstruira iz dostopnih dokumentarnih virov, literarni lik (bodisi izmišljen bodisi realna zgodovinska osebnost) pa ima funkcijo posrednika le-te bralcu. Medtem ko je dogajanje glede na zgodovinska dejstva lahko opisano relativno objektivno, doživljanje ljudi ni objektivno dostopno, kar pripovedovalcu zgodovinskega romana omogoča vključitev fiksijske in subjektivne razsežnosti. (Pavel 22–23; Hladnik 21–48). V romanu *Rebellion in der Gottschee* so to pogosti esejistični in reflektivni deli, ko pripovedovalec ali junaki razmišljajo o dogajanju, svoji vlogi pri dejanjih, zlasti pa o lepotah narave in njihovega kmečkega življenja, ter fiktivni liki in nekateri dogodki, ki niso zgodovinsko izpričani (na primer izdaja Elisabethe Stersen in njena pomoč kočevskim upornikom, umor von Thurna na gradu Friedrichstein).

3.2.1 Podoba Slovencev in Slovenije v romanu *Rebellion in der Gottschee*

V romanu *Rebellion in der Gottschee* sta soočeni slovenska kultura in kultura kočevskih Nemcev. Pripovedovalec je tretjeosebni in pripoveduje iz perspektive kočevskih Nemcev. Podobe o Slovencih v romanu so podobe o Drugem, o tuji kulturi, ki izhodiščni kočevarski kulturi stoji nasproti. Največjo vlogo v romanu imajo Kočevarji, medtem ko se Slovenci pojavljajo manj pogosto in samo kot marginalni literarni liki.

Leksikalna analiza pokaže, da pripovedovalec Slovence¹⁵ doživlja kot sosede (»Slovenski sosed se je posmehoval«¹⁶), vendar pa nikjer eksplicitno ne omenja, da so Slovenci in Kočevarji v 16. stoletju sobivali v sožitju in se povezovali. Pri opisovanju slovenskih likov ne uporablja poimenovanj Slovenec, slovenski ali slovenščina, temveč uporablja izraza »windisch« in »Winde«, ki sta v srednjem veku, prav tako kot poimenovanji »wendisch« in »Wende«, označevala Slovane na splošno. Janez Vajkard Valvasor je na primer v *Slavi vojvodine Kranjske* oba izraza izmenično uporabljal za prebivalce Kranjske. Kasneje se je poimenovanje »Winde« zožilo na pomen Slovenec, medtem ko termin »Wende« označuje Lužiške Srbe, današnji poimenovanji »Slovenec« in »slovenski« pa sta se ustalili v začetku 19. stoletja (Lencek 93–96). Konec 19. in v 20. stoletju so Nemci poimenovanji »Winde« in »Wende« uporabljali kot psovko za Slovence oziroma Slovane (Čeh Steger, *Podoba* 438). Nekatera imena slovenskih likov so v romanu zapisana delno prirejeno, na gradu Friedrichstein na primer služita Mojka¹⁷ in Iwan. Leksikalno so zanimive jezikovne zagate, do katerih pride ob sicer redkih srečanjih med Slovenci in Kočevarji. Ko Hansova zaročenka, Kočevarica, pride na grad Friedrichstein, ji slovenski stražar odgovarja v polomljeni nemščini: »Ne biti doma, spoštovani gospod.«¹⁸ Pojavijo se besede, ki izvirajo iz opazovane, torej slovenske kulture in so z njo povezane do te mere, da jih pripovedovalec uporabi v izvorniku. Ob nočnem napadu na ljubljanski grad, kjer se s kočev(ar)skimi združijo kmetje drugih slovenskih pokrajin, imajo uporniki – da bi se prepoznali v temi in se ne ubijali med seboj – bojno geslo, vendar vsak v svojem jeziku: Kočevarji nemško »Für Recht und Freiheit«,¹⁹ Slovenci pa »Stara pravda« (prim. Rom 237). Slednji izraz, za katerega pripovedovalec pravi, da označuje staro pravico

¹⁵ Pripovedovalec Slovence oz. kar je slovenskega poimenuje izključno z izrazoma »Winde, windisch«, pri čemer ni popolnoma jasno ali govori o Slovanih na splošno (brez nacionalističnih tendenc, ki v času kmečkega upora 1515 niso bile prisotne v takšnem obsegu kot kasneje) ali Slovencih v ožjem, nacionalističnem smislu.

¹⁶ »Der windische Nachbar hatte gelächelt.« (Rom 227).

¹⁷ Osebno ime Mojka se v slovenskem prostoru redko uporablja. Do zapisa Mojka namesto pogostega slovenskega imena Mojca bi lahko prišlo zaradi izgovorjave črke [c] s fonemom [k] pod vplivom nemškega jezika.

¹⁸ »Nicht zu Hause sein, gnädiger Herr.« (Rom 140).

¹⁹ Slovensko: »Za pravico in svobodo«.

slovenskih kmetov do nespremenljive višine davkov, se v romanu nekajkrat pojavi (prim. Rom 178, 215, 237), vedno je zapisan v slovenskem jeziku in v latinici. V romanu pa se ne pojavljajo besede, ki bi zaznamovale poimenovanja specifično slovenskih tradicij, življenjskega sloga, vsakdanjika ali pa slovenska poimenovanja krajev. Na drugi strani pa se pogosto pojavljajo izrazi, ki označujejo tradicije lastnega, kočevskega (družinski člani,²⁰ verski prazniki, skupna kmečka opravila itd.). Tovrstne besede, poimenovanja kočevskih krajev in hišna imena so mestoma zapisana tudi v kočevskem narečju in pojasnjena v slovarčku na koncu romana. Slovensko prebivalstvo na Kočevskem je redkeje omenjeno. V nasprotju z opisi Kočevljanov so Slovenci opisani brez pozitivnih pridevnikov, nekajkrat pa z leksemi in opisi z negativno konotacijo, npr. beremo o nemškem kmetu, ki se je lotil trebljenja zaraščene kočevske pokrajine, da bi pridobil bivalne in obdelovalne površine, slovanski/slovenski (*windische*) sosed pa se je ob tem smejal (prim. Rom 227); Slovenka Mojka, ki služi na gradu je opisana kot »stara, zajetna matrona s številnimi gubami na obrazu in okroglima očema, da od daleč izgleda kot sova«,²¹ »stara priliznjenka«. ²² Pozitivno pa so v pripovedi o zgodovini gradu Friedrichstein opisani Celjski grofje: »ponosna rodbina, ki je bila v svaštvu s cesarji in v sorodstvu s kralji«. ²³

Nasprotja med Jazom in Drugim, torej med Kočevjarji in Slovenci so, kot je razvidno že iz leksikalne in tudi strukturalne analize, poudarjena. Medtem ko so Kočevjarji izrazito pozitivno prikazani, Slovenci zavzemajo le stranske vloge in so podrejeni nemškemu gospodarjem. Glede Slovencev služabnica Mojka in gospa Helene, žena graščaka Georga von Thurna, ugotavljata, da so primernejši za služenje na gradu kot Kočevjarji, ki so preveč samosvoji: »[hlapec Mattl] je skoraj edini od vseh teh Kočevljanov, ki še hoče služiti pri nas. Preponosni so, te kmečke gorile, da bi upognili glave pred svojimi gospodarji. Samo še Slovence moramo jemati, ti zdržijo veliko več in so bolj poslušni.«²⁴ Mojka za Slovence pravi, da so bolj prilagodljivi in znajo izbirati besede, da ne razjezijo gospodarja. Slovenski služabnik Mirko, na primer, mirno, čeprav z muko, prenaša draženje graščakovega sedemletnega sina Jörgla, medtem ko kočevskemu služabniku Urbanu prekipi in Jörgla kaznuje, za kar je kasneje

²⁰ Npr. že omenjeni poimenovanji »Ammo« za »Mutter« oziroma mamica in »Atte« za »Vater« oziroma oče. Takšna poimenovanja odpirajo vprašanje o vplivu slovenščine na kočevsko narečje, s čimer se je med drugimi ukvarjal Walter Tschinkel (prim. *Wörterbuch der Gottscheer Mundart*).

²¹ »Eine alte behäbige Matrone, mit vielen Runzeln im Gesicht und zwei kugelrunden Äuglein, von weitem anzusehen wie eine Eule /.../.« (Rom 59).

²² »alte Schmeichlerin« (Rom 60).

²³ »/.../ dieses stolze Geschlecht, das mit Kaisern verschwägert und mit Königen verwandt war /.../.« (Rom 229).

²⁴ »[Knecht Mattl] [i]st eh fast der einzige, der von diesen Gottscheern noch bei uns dienen will. Sind zu stolz, diese Bauernklachl, vor ihrer Herrschaft den Buckel zu krümmen. Lauter Windische müssen wir nehmen, die halten viel mehr aus und sind folgsamer.« (Rom 59, 60).

sam hudo kaznovan (prim. Rom 66, 67). Neodločen je tudi graščakov oskrbnik Johannes Stersen (Jurij Stržen), o katerem bralec izve, da je kot reven in bolehen študent prišel v Gradec, kjer je zanj poskrbela družina njegove bodoče žene Elisabeth. Njegova etnična pripadnost ni opredeljena, je pa jasno, da zna slovensko, saj je njegova naloga, da komunicira s slovensko služničadjo, poleg tega v primerih skrajne razburjenosti preklinja po slovensko. Še en primer literarnega lika, ki v nasprotju s Kočevarji svojega izvora ne priznava odprto, je Helena, žena graščaka Georga von Thurna, po rodu Hrvatice, ki samo skrivoma priznava, da se med Slovani bolje počuti kot med Nemci. Poleg slovenskega prebivalstva se v fabuli pojavi še nekaj nasprotij Jaza, ki so tudi prostorsko pogojena (mesto – vas, kmetje – graščak). Kočevarji iz mesta Kočevje so trgovci in niso preveč naklonjeni kmečkemu upor, poleg tega govorijo tudi drugačen jezik (nemščino, ki je bližje knjižni nemščini kot pa kočevarskemu dialektu) kot prebivalci podeželja. Drugo nasprotje je niti slovenskemu niti kočevarskemu prebivalstvu naklonjeni grof Jurij Thurn, ki je imel v zastavi deželnoknežje posestvo, uradoval na gradu Friedrichstein in od tam pobiral kmečke dajatve. Nasprotje predstavlja tudi nemško prebivalstvo v Ljubljani, npr. Vicedom Prauenbarth, ki nima pozitivnega mnenja niti o Slovencih niti o Kočevarjih: »Slovenski štorasti orjaki ne bi niti pisnili, če jih ne bi ti robati Nemci, ti pragozdni ljudje s Kočevske s svojim zgledom napeljali k upor.«²⁵ Razlike in nesoglasja med kočevarskim in slovenskim prebivalstvom so v romanu predstavljene kot vzrok za neuspeh upora. Ko se oboji zberejo z namenom, da bodo napadli Ljubljano, imajo različna načrta napada na ljubljanski grad in ker se ne morejo zediniti, napadejo ločeno, Kočevarji in nekateri Slovenci ponoči, ostali podnevi. Po porazu kmečke vojske v Ljubljani so slovenski kmetje tisti, ki se najprej predajo, medtem ko Kočevarji vztrajajo pri upor. Vodje upora z drugih, slovenskih dežel pred kaznijo bežijo na Hrvaško, medtem ko Kočevarji vztrajajo pri punktu in kasneje tudi prostovoljno prevzamejo odgovornost in kazen.

Pri soočenju podobe Slovencev v romanu *Rebellion in der Gotschee* z zgodovinskimi dejstvi se pojavijo nekatera neskladja med prikazano podobo v relaciji do časa in prostora, v katerega je umeščeno dogajanje romana. Ljudje na Kočevskem so živeli v mešanih, slovensko-kočevarskih vaseh, do 19. stoletja in pojavov nacionalizmov (po 1848) jezik ni bil odraz nacionalne pripadnosti, temveč sredstvo sporazumevanja, številni ljudje so bili dvojezični, negativne nastojenosti med enimi in drugimi ni bilo (Moric, *Slovenski Nemci* 89–99). Dogajanje v romanu ne prikazuje takšnega stanja, temveč daje vtis, da so Slovenci in kočevski Nemci na Kočevskem na začetku 16. stoletja živeli v ločeno, imeli težave z medsebojno

²⁵ »Die windischen Klacheln hätten sich nicht gemuckst, wenn nicht diese vierschrotigen Deutschen, diese Urwaldmenschen aus der Gotschee, mit solchem Beispiele vorausgegangen wären.« (Rom 234).

komunikacijo ter se niso želeli pretirano povezovati. S tem avtor ne slika realnih odnosov v času kmečkega upora 1515, temveč poudarja nacionalistično plat, ki je bila v času nastanka romana na vrhuncu. Izpostavljanje skoraj junaške naselitve Nemcev na Kočevskem in njihove pozitivne, močne podobe ter poudarjanje nacionalistične plati je imelo v letu 1938 verjetno tudi namen opogumljanja kočevskih Nemcev, majhne skupine med Slovani, ki tudi ni bila popolnoma nemška, saj je v stoletjih življenja na Kočevskem razvila svojo kulturo in jezik. Avtor je za ta namen uporabil zgodovinsko snov, opisal dogodke, pri katerih so se Kočevjarji pozitivno izkazali, in za žanr izbral zgodovinski roman, ki je v prvi polovici 20. stoletja zopet pridobil veljavo, prikazoval nacionalne junake in slavno preteklost posameznega naroda, in bil s tem zelo primeren za utrjevanje narodne samozavesti.

3.3 Spomini na izgubljeno domovino: *Zvonovi so umolknili*

Pripoved z naslovom *Zvonovi so umolknili* je napisal John Tschinkel. Avtor se je leta 1931 rodil na Kočevskem, v vasi Grčarice (Masern), v mešanem zakonu, oče je bil Nmec, mati Slovenka. Leta 1941 je bil z družino in večino ostalih Kočevjarjev preseljen na Spodnjo Štajersko, po koncu 2. svetovne vojne pa v Avstrijo. Leta 1950 je John Tschinkel emigriral v Ameriko, kjer je delal na področju elektrotehnike. Spomine na svoje otroštvo na Kočevskem je napisal, da bi poskrbel »za trajno ohranitev izkušenj in spominov, ki bi sicer spolzeli v pozabo« ter z željo »povedati vso resnico« (Foulkes 12). Kot nadalje piše Foulkes, naj bi ga k temu spodbudile tudi napačne interpretacije preteklosti in oživitvev nekaterih nacionalističnih gibanj, pri pisanju pa se je zavedal, da obravnava »področje, kjer se zgodovina, spomin, propaganda in prevara mešajo in sobivajo v negotovem in nenehno spreminjajočem se razmerju« ter da nasprotovanja glede vzrokov preselitve Kočevjarjev še vedno niso presežena (Foulkes 10). Omenjeni tematiki se je Tschinkel posvetil tudi v nekaterih člankih, katerih namen je objektivna predstavitev zgodovinskih dogodkov, povezanih s Kočevjarji, zlasti z njihovo preselitvijo.²⁶ Spomine je avtor napisal v angleščini, vendar so v knjižni obliki najprej izšli v slovenskem prevodu (2010, prevedli Maja Kraigher in Nataša Peternel (nemški citati), založba Modrijan), nato pa še v angleščini z naslovom *The Bells Ring No More*.

Žanrsko je delo *Zvonovi so umolknili* v predgovoru umeščeno med avtobiografske pripovedi. Istovetnost med realnim avtorjem, pripovedovalcem in protagonistom

²⁶ Prim. »Konec kočevskega ljudstva – dokumentirana dejstva«. *Nova revija* 17.196–197 (1998). 22–33.

(avtobiografska pogodba), avtentičnost in nefikcijskost pripovedi, ki jih Lejeune (prim. *On Autobiography* 1989; Juvan: *Hibridni* 131–143) opredeljuje kot bistvene sestavine avtobiografije, so deklarirane že v predgovoru in avtorjevem uvodu. Pripoved je napisana v prvi osebi, kraj in čas dogajanja sta zgodovinsko preverljiva. V delih, ki se navezujejo na družino oz. življenje protagonista, je pripoved bolj subjektivna, pripovedovalec niza anekdote, dogodke mestoma opisuje z določeno mero humorja, ironije, pa tudi jeze. Na nekaterih mestih opiše spomine drugih, npr. sestrin spomin na njegovo rojstvo. Vračanje k spominom je prepleteno s podatki in citati iz strokovne literature (navedene v opombah, na koncu knjige pa je dodan seznam uporabljene literature), fotografijami, dokumentacijo in pismi. Spominom odraslega pripovedovalca na otroško dobo so tako vseskozi dodani objektivni opisi in razjasnitve nekaterih otroku nerazumljivih dogodkov. Kot ugotavlja J. Čeh Steger (2011: 240) sta gledanje na dogodke skozi odraslo perspektivo in dodeljevanje novih pomenov značilnosti t. i. avtobiografije otroštva. Zaradi prepleta avtobiografskih dejstev oziroma spominov s stvarnimi podatki in navedbami iz strokovne literature delo *Zvonovi so umolknili* žanrsko ni klasična avtobiografija, ampak jo je mogoče opredeliti s širšim pojmom »avtobiografski diskurz«, ki ga uvajata A. Koron in Leben.²⁷

Delo se začne s predgovorom Petra Faulksa in nato še z avtorjevim uvodom. Osrednji del je sestavljen iz 20 poglavij, nekatera izmed njih so razdeljena še na podpoglavja, ki so označena s časovnimi mejniki. Na koncu dela sledi seznam virov in literature. Pripoved obravnava pripovedovalčevo (in hkrati avtorjevo) otroštvo na Kočevskem, od njegovega rojstva leta 1931, do 25. maja 1945, ko je skupaj z družino prestopil mejo z Avstrijo. Prikazani so posamezni dogodki iz pripovedovalčevega otroštva, na primer nakup nove gasilske brizgalne, prihod ciganov v vas, vaška nesoglasja, odnos z mamo, očetom, babico, otroške igre, šolski spomini, kmečka opravila itd. Kot navaja avtor (Tschinkel, *Zvonovi* 17), je zgodba notranje razdeljena na dva dela, in sicer glede na kronotop. Prvi del obravnava obdobje med letoma 1931 in 1941, ko je pripovedovalec živel v vasi Grčarice na Kočevskem. Drugi del pa se osredotoča na obdobje po letu 1941 in na prostor Spodnje Štajerske (Posavje in Posotelje), kamor je bila družina preseljena (v vas Veliko Mraševo) in kjer je živela do leta 1945, ko so pobegnili v Avstrijo. Dvodelni kronotop dopolnjujeta še dodatna elementa, leto 1974, ko se je pripovedovalec vrnil na Kočevsko, da bi si ogledal kraj svojega otroštva, in leto 1988, ko je pripovedovalec obiskal vas Veliko Mraševo na Spodnjem Štajerskem. Pripoved o vrnitvi v domovino je prepletena z avtorjevimi spomini, poleg tega pa dodaja in kritično komentira tudi

²⁷ Prim. Koron, Alenka, in Andrej Leben. *Avtobiografski diskurz*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Studia litteraria), 2011.

misli iz spominskih pripovedi, ki so jih pisali rojaki, npr. Hans Arko (*Gedächtnisschrift*, iz leta 1941, prim Tschinkel 2010: 84) in Wilhelm Lampeter (*Die Gottscheer Volksgrupper 1930–1942*, iz leta 1942, prim Tschinkel 2010: 89).

3.3.1 Podoba Slovencev in Slovenije v avtobiografiji *Zvonovi so umolknili*

Prvoosebni pripovedovalec v pripovedi *Zvonovi so umolknili* sooča slovensko kulturo in kulturo kočevskih Nemcev. Pri tem njegov pogled izhaja iz ene in druge strani, saj je mešanega rodu in je bil dvojezično in dvokulturno vzgojen. Glede na dejstvo, da je bil njegov oče Kočevjar, je pripovedovalec formalno pripadal kočevarski skupnosti, po preselitvi leta 1941 in prejemu nemškega državljanstva pa nemški. Prevladujoči liki v pripovedi tako pripadajo kočevarski kulturi, pri čemer nastopi tudi nekaj slovenskih likov. Podobo kočevskih Nemcev v obravnavanem delu je z imagološkega vidika mogoče opisati kot podobo Lastnega, podobo Slovencev pa v večji meri kot podobo Tujega.

Leksikalna analiza pokaže, da se v pripovedi ne pojavlja izrazito veliko pridevnikov in drugih besednih oznak, ki bi natančneje, pozitivno ali negativno definirale pripadnike slovenske/slovanske skupnosti. Prav tako tudi ne opisuje nasprotni, kočevarske skupnosti s poudarki o njihovi moči, vztrajnosti, ljubezni do domovine ali drugimi pozitivnimi (ali negativnimi) oznakami. Pojavljajo se tako slovenska kot nemška imena vasi, npr. Grčarice/Masern (prim. Tschinkel, *Zvonovi* 41). Pripovedovalec opisuje življenje slovenske in kočevarske skupnosti, pri čemer z izbrano leksiko večkrat poudari mirno sobivanje, vse do zgodovinskih dogodkov, ki so spodbudili nacionalizme. Mestoma so navedbe tudi nekoliko posplošene:

Obe vasi in njuni prebivalci so mirno živeli drug ob drugem naslednjih šest stoletij, pa tudi po letu 1918, ko je Slovenija postala del Jugoslavije in se je uradno ime Masern spremenilo nazaj v Grčarice. (Tschinkel, *Zvonovi* 42)²⁸

Življenje v vaseh na obeh straneh hribov je bilo enako, čeprav niso imeli skupnega jezika. (61)

Narečje nima skoraj nič skupnega s slovenščino, je pa vsekakor edina kulturna značilnost, po kateri so se Kočevarji stoletja razlikovali od okoliških Slovencev; vse druge kulturne poteze so bile podobne, če ne kar enake.« (66)

²⁸ Tudi naslednji štirje citati so iz dela *Zvonovi so umolknili*, zato so v oklepajih navedene samo številke strani. Vse podčrtave so avtoričine.

Do takrat [do začetka 19. stoletja] so Slovenci in Kočevarji mirno živeli drug ob drugem, oboji vdani cesarju in avstrijski monarhiji. (69)

Da je [mama] Slovenka [v sicer kočevarski vasi], ni bilo pomembno; vsaj do druge polovice tridesetih let ne, ko je sovražstvo do vsega slovenskega, ki so ga razpihovali nacisti, zajelo tudi mojo mamo /.../. (197)

Pripovedovalec omenja nekatere kočevarske izraze, na katere je najverjetneje vplivala opazovana, slovenska kultura oziroma jezik (npr. *ganzallein* za žgance, ki jih je pripravljala mama, Slovenka), poimenovanje za ponemčene Slovence (t. i. Vindišarji). Poleg tega navaja za slovensko zgodovino in kulturo pomembne osebnosti in njihova stališča glede problematik, aktualnih v njihovem času (npr. vprašanje statusa slovenščine v času prevladujoče nemščine). Omenja na primer Jerneja Kopitarja, Franceta Prešerna, Janeza Vajkarda Valvasorja. Negativna podoba Slovencev je prisotna v izjavah nekaterih pripovedovalčevih bližnjih oziroma sokrajanov. Babica po očetovi strani na sinovo ženo, Slovenko, gleda s prezirom, obravnava jo kot vsiljivko v hiši in jo nagovarja s posmehljivih kočevarskim vzdevkom za Slovence »Kroinar«, njeno nezakonsko hčer pa označi kot »škilasto« in »obremenjeno z materinim grehom« (prim. Tschinkel, *Zvonovi* 161). Iz sovražstva do slovenske snahe je babica Gera tudi podpihovala spore med sinom in sosedi, ker je po pripovedovalčevih besedah »počela iz ključbovalnosti do sina, ker je njeno hišo prepustil svoji ženi, tujki, osovraženi Slovenki« (Tschinkel, *Zvonovi* 176). Pripovedovalec se nestrpnosti do Slovencev zoperstavlja in neposredno zavrača izjave o kočevarski superiornosti:

Arko v svojih spominih takole izrazi to prepričanje: »Kočevar se je vselej zavedal svojega germanstva in je tudi v duhovnem pogledu daleč prekašal Slovence. To je bila posledica dejstva, da so Kočevarji potovali daleč po svetu in so že po naravi inteligentni.« (Po mojem mnenju precej dvomljiva izjava glede na dejstvo, da Kočevarji – v nasprotju s Slovenci – v vseh stoletjih niso dali nobenega pomembnega pisatelja, pesnika, znanstvenika ali drugačnega vidnega intelektualca. (Tschinkel, *Zvonovi* 84)

Delo *Zvonovi so umolknili* vseskozi sooča tako slovenski kot kočevarski prostor: kočevske vasi z večinskim slovenskim prebivalstvom, npr. Dolenja vas, Rakitnica, potovanje v Ljubljano, potovanje skozi različne kraje do Spodnje Štajerske oz. vasi Veliko Mraševo; na drugi strani pa kočevske vasi z večinskim kočevarskim prebivalstvom, npr. Grčarice/Masern. Pri tem opisuje načine bivanja obeh skupnosti in njihove tradicije, za katere ugotavlja, da so v veliki meri podobne in se prepletajo. Navaja, da oboji za zdravljenje različnih tegob uporabljajo

kamilični čaj, nabrane kamilične cvetove pa shranjujejo v okroglih, škatlam za klobuke podobnih posodah, ki so »dolenjska značilnost« (prim. Tschinkel, *Zvonovi* 55). Prebivalci kočevarske vasi Grčarice vsako leto ob obletnici konca razsajanja kuge organizirajo zahvalno procesijo v sosednjo (slovensko) Dolenjo vas, kjer se po maši zberejo v gostilni pripovedovalčeve slovenske babice. Opisane so tradicije velikonočnega tedna, ki jih oboji praznujejo na podoben način. Poleg tega se obe strani ne razlikujeta, ko gre za družinske spore in dolgoletne zamere. Kot pokaže nadaljnja strukturalna analiza, pa pripoved orisuje tudi nekatere razlike ali celo nasprotja med obema kulturama. Nasprotja med Lastnim in Tujim se zaostrejujejo in spreminjajo glede na vsakokratne politične spremembe, občutijo in prevzemajo pa jih tudi otroci, zlasti v šoli. Na Kočevskem je bil pripovedovalec zaradi svoje rasne mešanosti pri učitelju Slovincu bolj priljubljen od svojih nemških sošolcev. Nasprotno so imeli na Spodnjem Štajerskem privilegije kočevarski učenci, ki so se hitreje naučili nemščine kot njihovi slovenski sošolci.

Predvsem pa smo bili /.../ mešanica zadržanih kočevarskih in slovenskih učencev, ki so si ogledovali drug drugega z mešanico radovednosti in sumničavosti ter komaj skrivali pritajen odpor. Mi smo bili za Slovence vsiljivci, ki so zavzeli mesta njihovih deportiranih sošolcev in prijateljev. Nam pa so oni predstavljali rasno manjvredne Slovence, ki so nas (tako nam je bilo rečeno) v bivši domovini poskušali asimilirati. (Tschinkel, *Zvonovi* 368, 369)

Pripovedovalec ob preselitvi v Veliko Mraševo opisuje hišo in posestvo, ki je bilo dodeljeno njegovi družini, in ugotavlja, da je oprema pravzaprav podobna njihovi na Kočevskem. So pa kočevarski priseljenci vseeno razočarani nad revščino novih domov, kar je, kot razloži pripovedovalec, najverjetneje posledica propagande, ki je Kočevarjem obljubljala opremljene kmetije na Spodnjem Štajerskem. Po izselitvi Kočevarjev »nazaj v rajh« se čedalje jasneje izrisuje podoba še enega nasprotja oziroma Drugega v odnosu do Kočevarjev, to so Nemci. »Pravi« Nemci, ki živijo na Spodnjem Štajerskem, na kočevarske priseljence gledajo nejevoljno, saj menijo, da govorijo »cigansko nemščino«, uporaba kočevarščine pa je bila po preselitvi na Spodnjo Štajersko nezaželena ali prepovedana – otroci so v šoli smeli govoriti samo nemško, učiteljica jim je celo zabičala, da kočevarščina (ali slovenščina) tudi doma ni dovoljena (prim. Tschinkel, *Zvonovi* 347, 349, 369). Dvojezičnost pripovedovalca in njegove mame družini v najtežjih situacijah pomaga pri preživetju (sporazumevanje s Slovenci, ki so ostali v vaseh na Spodnjem Štajerskem; mami uspe nagovoriti partizane, da jim nekoliko

olajšajo beg v Avstrijo itd., prim. Tschinkel, *Zvonovi* 317, 335, 473), vendar hkrati spodbudi sumničavost tako na nemški kot na slovenski strani.

Pripovedovalec v avtobiografiji *Zvonovi so umolknili* sooča podobe Lastnega in Drugega z namenom objektivnega prikaza zgodovine sobivanja obeh kultur. Kot navaja v predgovoru, želi z zapisom svojih spominov ohraniti del intimne zgodovine, hkrati pa je njegov cilj soočenje spominov z realnimi zgodovinskimi dejstvi, objektivni prikaz ključnih zgodovinskih dogodkov, ki so se odvijali v njegovi mladosti. Pri tem sega v daljno zgodovino (od naselitve poganskih slovanskih prišlekov, ki so tam bivali že davno pred prihodom nemških naseljencev (prim. Tschinkel, *Zvonovi* 41), naselitve nemških priseljencev v 14. stoletju ter do konca obstoja njihove skupnosti med oziroma po drugi svetovni vojni) z namenom orisa sobivanja obeh skupnosti ter verodostojnega zanikanja nekaterih trditev rojakov in strokovne literature, ki so v določenem obdobju veljala kot zgodovinska dejstva. Na pretekla dogajanja skuša gledati iz obeh perspektiv, kočevarske in slovenske, z namenom vsaj delnega razumevanja njihovih dejanj med in po vojni razmišlja o njihovih psiholoških stanjih in vzgibih.

4 Zaključek

Deli Karla Roma in Johna Tschinkla obravnavata temo sobivanja kočevarske in slovenske skupnosti na območju Kočevske od 14. stoletja do konca srednjega veka (Rom) oziroma do propada kočevarske skupnosti v Sloveniji po koncu druge svetovne vojne (Tschinkel).

Roman *Rebellion in der Gottschee* se vrača k zgodovinski snovi, opisuje kmečki upor leta 1515, ob tem pa z opisi naselitve Nemcev na Kočevskem sega še dlje v zgodovino. Izdan je bil leta 1938, v času vzpona nacionalizmov, ko se je Kočevarska skupnost zaradi odseljavanja (ekonomske migracije) krčila (avtor romana je npr. na Kočevskem preživel samo mladost, nato pa se je že leta 1920 preselil v Avstrijo; sicer so Kočevarji v tem času najpogosteje emigrirali v Ameriko), pri prebivalcih na Kočevskem pa se je pojavljal (tudi umetno spodbujan) občutek ogroženosti s strani slovanskega prebivalstva. Vrnitev k zgodovinskemu dogodku, pri katerem so se Kočevarji izkazali za odločne in pogumne, ter uporaba žanra zgodovinskega romana, je omogočila vzpostavitev pozitivne literarne podobe nemškega prebivalstva na Kočevskem, ki naj bi opogumljajoče vplivala na prebivalstvo. Izrazito pozitivna romaneskna podoba kočevskih Nemcev je v kontrastu z manj poudarjenimi liki Slovencev. Ti se v romanu pojavljajo le kot stranske, bodisi podrejene in pasivne figure (služabniki) bodisi oklevajoče in boječe (slovenski

kmetje, ki se udeležijo upora). V romanu *Slovenci* niso prikazani v kontekstu družinskega življenja, prav tako ni govora o njihovih običajih, vrednotah in zgodovini njihove poselitve na Kočevskem. Kočevarji pa so, nasprotno, prikazani kot vztrajni, močni, odločni, s trdnimi vrednotami (Bog, zemlja in domovina Kočevska), ponosni, dostojanstveni in razgledani (zaradi krošnjarijenja po drugih deželah), opisane so njihove tradicije, družinsko življenje, večkrat je poudarjena zgodovina njihove poselitve na Kočevskem. Kljub temu, da podoba Slovencev v romanu *Rebellion in der Gottschee* ni pozitivna, se v besedilu ne pojavljajo izrazite sovražne podobe, kot na primer v romanu *Das deutsche Lied* (1912) avstrijskega pisatelja Rudolfa Hansa Bartscha (1873–1952), ki tematizira življenje Nemcev na območju slovenske Štajerske. Ti svoje slovanske sosede vidijo izrazito negativno (prim. Čeh Šteger, *Podoba*). Se pa v obeh romanah pojavljajo podobnosti pri opisih na slovenskem območju živečih Nemcev, ki se navezujejo npr. na zasluge Nemcev, da so naredili zemljo rodovitno in na njihovo življenje med samimi slovanskimi sosedi. Friedrich von Gagern (1882–1947), pisatelj nemškega rodu, ki je bil rojen na slovenskem območju (grad Mokrice) in je svoje otroštvo preživel na stičišču slovenske, hrvaške in nemške/avstrijske kulture, v svojih v nemščini napisanih delih (npr. romana *Ein Volk*, 1924 in *Die Straße*, 1929),²⁹ katerih kronotop je umeščen v kraje pisateljevega otroštva, nemško govoreče prebivalce prav tako vidi pozitivno, kot kultivirane ljudi, Slovence (Slovane) pa opisuje kot preproste kmečke ljudi. Vendar Pederin (1988: 284, 285) hkrati ugotavlja, da romaneskni pripovedovalec vzrok za slovansko civilizacijsko zaostalost vidi v večji povezanosti z naravo, čemur pa je naklonjen.

Podoba Slovencev je v romanu *Rebellion in der Gottschee* precej enostranska, zato jo je mogoče posplošiti na stereotip oziroma heterostereotip poslušnega in podrejenega, tudi neodločnega Slovenca, medtem kot je kot avtostereotip vzpostavljena podoba močnega, ponosnega in domovini³⁰ zvestega Kočevarja. V odnosu med tujim in lastnim je med kategorijami, ki jih oblikuje Pageaux (manija, fobija, filija, unifikacija), v delu *Rebellion in der Gottschee* prepoznavna fobija, ki poudarja večvrednost izvirne, opazujoče in manjvrednost tuje, opazovane kulture.

Zvonovi so umolknili, avtobiografska pripoved, je bila izdana leta 2010 in se prav tako kot Romov roman vrača k zgodovinski snovi, le da obravnava čas novejšje zgodovine: življenje kočevarske skupnosti na Kočevskem in Spodnjem Štajerskem od leta 1931 do leta 1945, ki je

²⁹ Oba omenjena romana sta prevedena v slovenščino. Roman *Ein Volk* oziroma v slovenščini *Ljudstvo* je prevedel Fran Albrecht, v slovenščini je prvič izšel leta 1937, drugi, pregledani slovenski natis prevoda romana pa leta 1978. Roman *Die Straße* oziroma *Cesta* je v slovenščino prevedel Ivan Zorec, prevod je izšel leta 1939 in je danes tudi prosto dostopen na spletnem portalu Dlib (digitalna knjižnica Slovenije).

³⁰ Kot domovino Kočevarji v romanu pojmujejo Kočevsko.

hkrati osebna zgodovina avtorja dela, Johna Tschinkla (čas od njegovega rojstva do preselitve v Avstrijo). V posameznih poglavjih se pripovedovalec vrača tudi v bolj oddaljeno preteklost in opisuje zgodovino priseljevanja Kočevarjev in Kočevsko skozi čas. Delo *Zvonovi so umolknili* je nastalo v Ameriki, novi avtorjevi domovini, njegov namen pa je soočenje osebnih spominov s širšo družbeno-politično in zgodovinsko situacijo (Foulkes 9–15). Avtobiografski diskurz je tako prepleten z dejstvi iz strokovne literature in zgodovinskih virov, pa tudi s spomini drugih: »s Karlom sva nizala spomine na dramatične dogodke tistih let, dogodke, ki so nama bili skupni, vendar sva jih doživela vsak iz svoje perspektive, določene z reko, mejo in nasprotno ideologijo« (Tschinkel, *Zvonovi* 466). V pripovedi se prepletajo zgodbe kočevarskih in slovenskih likov in njihova kultura. Podoba Slovencev (pa tudi Kočevarjev) je prikazana brez izrazitih pozitivnih ali negativnih pridevnikov, večkrat je poudarjeno mirno sobivanje. Prikazani so družinski odnosi, običaji in tradicije obeh skupnosti. Spomini avtorja vendarle ustvarjajo nekoliko pozitivnejšo podobo Slovencev kot Kočevarjev: npr. slovenska babica ga je naučila brati, vedno je našla čas zanj; kočevarska babica je imela izrazito negativen odnos do snahe, njegove mame in tega ni skrivala; lik slovenske mame, ki je otroku v uteho; lik kočevskega očeta, ki je skrben, vendar izkazuje manj čustev. Pri tem se pripovedovalec zaveda, da gre v pripovedi za subjektivni pogled, za »utrink[e] dogodkov, kakor so jih videle otroške oči /.../ (Tschinkel, *Zvonovi* 216). V delih, kjer gre za pogled odraslega pripovedovalca na dogodke iz otroštva in ki so podprti s strokovno literaturo, je pripovedovalec kritičen do nacionalističnih dejanj nekaterih Kočevarjev.

Podoba Slovencev (in tudi Kočevarjev) je v Tschinklovi pripovedi predstavljena razmeroma nevtralnno, pripovedovalec predstavlja njihove poglede in vzgibe za dejanja v preteklosti in bralcu prikazuje njihovo perspektivo, s čimer želi pojasniti nekatera dejanja (npr. do kočevarskih priseljencev sovražno nastrojene, prisilno izseljene prebivalce Spodnje Štajerske; sovražnost partizanov do kočevarskih beguncev). Pri tem skuša objektivno prikazati tako pozitivna in negativna dejanja obeh kultur, brez enostranskega obtoževanja. V odnosu tujega do lastnega je po Pageauxovih kategorijah pri podobi Slovencev v delu *Zvonovi so umolknili* mogoče izpostaviti kategorijo filije, v kateri gre za poznavanje obeh kultur, prepletanje in dialog.

Imagološka primerjava obeh obravnavanih del pokaže razlike v prikazu podobe Slovencev. V nasprotju z negativno podobo zadržanih in podrejenih Slovencev v romanu *Rebellion in der Gottschee* so Slovenci v pripovedi *Zvonovi so umolknili* predstavljeni bolj nevtralnno. V diplomski nalogi predstavljene okoliščine nastanka obeh del in zgodovinska dejstva potrjujejo tezo, da so k različni podobi Slovencev v obeh delih prispevali kraj in čas

nastanka ter namen dela. Nacionalistično nemirno obdobje pred drugo svetovno vojno, poudarjanje večvrednosti arijske rase in počutje ogroženosti kočevskih Nemcev v slovanskem okolju je spodbudilo nastanek romana, ki povečuje dejanja Kočevarjev, Slovence pa pušča ob strani kot manj pomembne like. Za tovrstno tematiko in spodbudo nemškemu prebivalstvu na slovenskih tleh se zdi primeren žanr zgodovinskega romana, ki ga je uporabil avtor in ki je bil tudi sicer v prvi polovici 20. stoletja spet priljubljen med avtorji in bralci. Na drugi strani gre za »sodobni« pogled na preteklost, poskus prikaza osebne zgodbe, podprte z zgodovinskimi dejstvi, ki so odločilno vplivala na konec kočevarske skupnosti na Kočevskem. Avtor je za to izbral obliko avtobiografskega diskurza, ki sicer ne predvideva popolne objektivnosti in skladnosti z zunajliterarno resničnostjo. Svojo zgodbo prepleta z zgodovinskimi dejstvi, ki jih navaja po strokovni literaturi, in odraslimi pogledi na dogodke iz svojega otroštva. Hibridni preplet pripovednih diskurzov mu tako omogoča doseg cilja pisanja, tj. soočenje spominov s takratno družbeno-politično realnostjo.

5 Povzetek

Kočevski Nemci so germanska etnična skupina, ki je bila na območje Kočevske priseljena iz vzhodne Tirolske in avstrijske Koroške v 14. stoletju. Na Kočevskem so Kočevarji sobivali s slovanskimi naseljenci vse do leta 1941/1942, ko so bili večinoma izseljeni najprej na Spodnjo Štajersko, nato pa v Avstrijo. Dandanes živijo po svetu v t. i. diasporah, domovine pa se spominjajo z ohranjanjem tradicij, ustvarjanjem novih običajev, pa tudi s pisnim ustvarjanjem – spominske zapise, pesmi in nekatera daljša prozna dela, ki tematizirajo življenje na Kočevskem, pripravijo bodisi samo za svojo ožjo družino bodisi jih objavljajo v časopisih ali v knjižni obliki.

Daljša literarna dela kočevarskih avtorjev, ki tematizirajo Kočevsko in njihovo življenje med slovanskimi prebivalci in so bila izdana v knjižni obliki, so razmeroma redka. Diplomaska naloga se posveča analizi dveh, in sicer zgodovinskemu romanu *Rebellion in der Gottschee*, ki ga je v gotici napisal Karl Rom in je izšel leta 1938. Roman opisuje kmečki upor iz leta 1515, ko so se kmetje uprli previsokim dajatvam, upor pa je bil po nekaj mesecih krvavo zatrt. Osrednji literarni liki so Kočevarji, ob glavni zgodbi o poteku kmečkega upora med kočevarskimi kmeti pa pripovedovalec naniza tudi zgodovino naselitve nemškega prebivalstva na območje Kočevske. Drugo analizirano delo ja avtobiografska pripoved Johna Tschinkla z naslovom *Zvonovi so umolknili*, ki je izšla leta 2010. V njej pripovedovalec niza spomine iz

svojega otroštva, ki ga je med letoma 1931 in 1941 preživel na Kočevskem, nato pa do leta 1945 na Spodnjem Štajerskem. Spominsko pripoved o sobivanju kočevarske in slovenske skupnosti prepleta z razmišljanji o vzrokih za zgodovinske dogodke in z dejstvi iz zgodovinskih virov.

Podoba Slovencev in Slovenije v obeh izbranih delih je preučevana z imagološko analizo, ki se osredotoča na preučevanje podobe tuje in/ali lastne kulture v književnosti. Literarno besedilo opazuje skozi tri plasti – besede (leksikalna analiza), podobe oz. hierarhizirana razmerja (strukturalna analiza) in scenarij (soočenje z zgodovinskimi in izvenliterarnimi dejstvi). Izhodiščna, opazujoča (lastna) kultura je v obravnavanih delih kočevarska, opazovana (tuja) pa slovenska.

V romanu *Rebellion in der Gottschee* so Slovenci prikazani v kontrastu s samozavestnimi in močnimi Kočevarji, in sicer kot neodločni, pasivni in oklevajoči, s tem pa dobri podložniki, ki se ne upirajo nemškemu gospodarjem. Tako se oblikuje heterostereotip poslušnega in podrejenega Slovenca, v odnosu med lastnim in tujim, torej med kočevarskim in slovenskim pa po Pageauxu kategorija fobije, ki izpostavlja večvrednost izvirne in manjvrednost opazovane kulture.

Položaj opazujoče in opazovane kulture je v avtobiografski pripovedi *Zvonovi so umolknili* Johna Tschinkla bolj prehodan, saj pripovedovalec izhaja iz kočevarsko-slovenske družine in sta mu obe kulturi blizu. Podoba Slovencev je tako prikazana dokaj nevtralnno, z empatijo. Pri tem se ne oblikujejo izraziti heterostereotipi o Slovencih, v odnosu med kočevarskim in slovenskim se izoblikuje kategorija filije, ki temelji na poznavanju obeh kultur in poskusu opisovanja skozi njun preplet in dialog.

Podoba Slovenije in Slovencev se v obeh obravnavanih delih precej razlikuje, saj sta nastali v različnih zgodovinskih in družbeno-političnih obdobjih. Nacionalistične težnje in konflikti med narodi pred drugo svetovno vojno so kot zunajliterarni dejavnik vplivali na prikaz Slovencev v romanu *Rebellion in der Gottschee*, na izbiro literarnega žanra zgodovinskega romana in teme kmečkega upora. V okviru zgodovinskega romana je izpostavljena pozitivna podoba Kočevarjev in veličine njihovih zgodovinskih dejanj ter na drugi strani manjvredna podoba Slovencev. Takšna podoba je za cilj najverjetneje imela moralno spodbudo kočevarski skupnosti, ki je živela med Slovani in se na eni strani soočala s slovenskimi političnimi zahtevami, po drugi strani pa s politično propagando, poudarjanjem občutka ogroženosti na slovanskem ozemlju in večvrednosti arijske rase. Avtobiografska pripoved *Zvonovi so umolknili* nasprotno želi na podlagi prepleta spominov z zgodovinskimi podatki, subjektivnih doživetij in objektivnih dejstev, pojasniti dogajanja pred, med in tik po drugi svetovni vojni.

Nastala je v sodobnem času, njen namen je – kot je izpostavljeno v predgovoru – trezno in demokratično orisati ključne zgodovinske dogodke, ki so povzročili konec kočevarske skupnosti na slovenskem ozemlju. Izpostavlja relativno nevtralno podobo Slovencev in Slovenije in za literarni žanr izbere avtobiografski diskurz.

6 Viri in literatura

Viri

Eppich, Joe. *My Journey. From Gottschee to Canada*. Kitchener, 2012. (Natisnjena in spiralno vezana knjižica, en izvod hrani avtorica.)

Gottscheer Gedenkstätte 49.4 (2012): 1. Splet. 7. 4. 2019. <<http://www.gottscheer-gedenkstaette.at/GG%20Zeitung%20Agust%202012%20klein.pdf>>.

Rom, Karl. *Rebellion in der Gottschee*. Wien: Amalthea Verlag, 1938.

Tschinkel, John. *Zvonovi so umolknili*. Ljubljana: Modrijan, 2010.

Literatura

Čeh Steger, Jožica. »Med avtobiografijo in avtobiografsko prozo: Cankarjevo *Moje življenje* in Majcnovo *Detinstvo*«. *Avtobiografski diskurz*. Ur. Alenka Koron in Andrej Leben. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Studia litteraria), 2011. 235–246.

Čeh Steger, Jožica. »Podoba Slovencev v Bartschevem romanu *Das deutsche Lied*«. *Slavistična revija* 65.3 (2017): 433–445.

Čeh, Jožica, 2008: Med fikcijo in resničnostjo v avtobiografski prozi. *Jezik in slovstvo* 53/3–4. 23–35.

Dolar, Ksenija, in Seta Knop (ur.). »Kranjska«. *Leksikon Cankarjeve založbe*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2003. 536.

Dukić, Davor. »Predgovor: O imagologiji«. *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*. Ur. Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković. Zagreb: Srednja Europa, 2009. 5–22.

Ferenc, Mitja. *Kočevska, pusta in prazna: nemško jezikovno območje na Kočevskem po odselitvi Nemcev*. Ljubljana: Modrijan, 2005.

Ferenc, Tone. »Nemci na Slovenskem med drugo svetovno vojno«. »Nemci« na Slovenskem 1941–1955. Ur. Dušan Nećak. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002. 145–190.

Foulkes, Peter. »Predgovor«. *Zvonovi so umolknili*. John Tschinkel. Ljubljana: Modrijan, 2010. 9–15. Prevedli Maja Kraigher in Nataša Peternel.

- Grafenauer, Bogo. *Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem*. Ljubljana: DZS, 1974. 35–120.
- Hladnik, Miran. *Slovenski zgodovinski roman*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2009.
- Janko, Anton: »Das Werk Friedrichs von Gagern in Literaturgeschichtlicher Betrachtung«. *Acta neophilologica*. 38. 1–2 (2005): 119–127.
- Janko, Anton, in Božo Otorepec. »Gotica«. *Enciklopedija Slovenije*. Ur. Miha Javornik. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989. 317–318.
- Juvan, Marko. *Hibridni žanri. Študije o križancih izkustva, mišljenja in literature*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2017.
- Kordiš, Ivan, Mihael Petrovič, in Vesna Jerbič Perko. *Leukhup leukhup woga gmaina. 500 let slovenskega kmečkega upora 1515*. Kočevje: Pokrajinski muzej Kočevje, 2015.
- Koron, Alenka, 2011: Fikcija, fakti in resnica v avtobiografiji. Koron, Alenka, in Leben, Andrej (ur.): *Avtobiografski diskurz*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Studia litteraria). 35–49.
- Leerssen, Joep. »Imagology: History and method«. *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters*. Ed. Manfred Beller and Joep Leerssen. Amsterdam – New York: Rodopi, 2007. 17–32.
- Lencek, Rado L. »The Terms Wende - Winde, Wendisch - Windisch in the historiographic Tradition of the Slovene Lands«. *Slovene Studies* 12.1 (1990): 93–97.
- Luther, Arthur. *Deutsche Geschichte in deutscher Erzählung*. Leipzig: Verlag Karl W. Hiersemann, 1943.
- Moric, Anja. »Domovina globoko v srcu. Kočevski Nemci v diaspori«. *Etnolog* 24.75 (2014): 81–104.
- Moric, Anja. »Nesnovna kulturna dediščina kočevskih Nemcev: včeraj in danes, med staro in novimi domovinami«. *Mednarodno znanstveno srečanje mladih humanistov, Slovanski jeziki na stičišču kultur*. Ur. Rok Andres, Lidija Rezončnik et al. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2016. 103–116.
- Moric, Anja. *Slovenski Nemci v diaspori*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, 2016.
- Moric, Anja. *Vitrine spomina/Showcases of memory/Vitrinen des Gedenkens*. Razstavní katalog. Stara Cerkev: Zavod Putschlerle, center za raziskovanje, kulturo in ohranjanje kulturne dediščine, 2017.

- Mühlberger, Günter, in Kurt Habitzel. »Widerkehr des Gleichen? oder: Einige Bemerkungen zu einer strukturellen Poetik des deutschsprachigen historischen Romans. Mit einem Anhang zum deutschsprachigen Historischen Roman bis 1945 in den Grenzen des heutigen Slowenien«. *Slovenski roman*. Ur. Miran Hladnik. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2003. 213–220.
- Neugebauer, Wolfgang, in Peter Schwarz. *Der Wille zum aufrechten Gang. Offenlegung der Rolle des BSA bei der gesellschaftlichen Integration ehemaliger Nationalsozialisten*. Vienna: Czernin Verlag, 2005. 213–233.
- Österreichische Nationalbibliothek. Splet. 26. 4. 2019. <<https://www.onb.ac.at/>>.
- Pageaux, Daniel-Henri. »Uvod v imagologijo«. *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije v tuji književnosti*. Imagološko berilo. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012. 9–20. Priredil in prevedel Tone Smolej.
- Pageaux, Daniel-Henri. *Imagološke razprave*. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 2008. 7–63, 151–165.
- Pavel, Thomas. »The Novel in Search of Itself: A Historical Morphology«. *The Novel*. Ur. Franco Moretti. Princeton, Woodstock: Princeton University Press, 2006. 3–31.
- Pederin, Ivan: »Balkanski okvir slike Slovenaca i Hrvata u austrijskom i njemačkom zavičajnom romanu«. *Slavistična revija* 36.3 (1988): 283–291.
- Projekt *Historischer Roman*, 1991–1997. Vodji projekta: Günter Mühlberger, Kurt Habitzel. Institut für Germanistik, Universität Innsbruck. Splet. 20. 4. 2019. <https://www.uibk.ac.at/germanistik/histrom/cgi/wrapcgi.cgi?wrap_config=hr_bu_all.cfg&nr=53960>.
- Rezoničnik, Lidija. »The image of Slovenes and Gottschee Germans in the historical novel Rebellion in der Gottschee«. *Colloquia Humanistica* 7 (2018): 98–113. Splet. 25. 4. 2019. <<https://ispan.waw.pl/journals/index.php/ch/article/view/ch.2018.006/4207>>.
- Smolej, Tone. »Urednikov uvod« in »Perspektive imagologije«. *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije v tuji književnosti*. Imagološko berilo. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012. 5, 21–29.
- Svetina, Matija: »Stališča, predsodki in stereotipi«. *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije v tuji književnosti*. Imagološko berilo. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012. 30–37.
- Tschinkel, John. »Konec kočevskega ljudstva - dokumentirana dejstva«. *Nova revija* 17.196–197 (1998): 22–33. Prevedel Janez Gradišnik.

Tschinkel, Walter. *Wörterbuch der Gottscheer Mundart*. Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973–1976.

Zlatar Violić, Andrea, 2011: Avtobiografija: teoretski izzivi. Prev. Olga Vuković. Koron, Alenka, in Leben, Andrej (ur.): *Avtobiografski diskurz*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Studia litteraria). 23–33.